USMON AZIM DRAMALARIDA ADIBLAR TIMSOLI

Davlatboyeva Shahzoda Bahrom qizi
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek dramaturgiyasining yirik vakillaridan biri bo'lgan Usmon Azim dramalarida adiblar timsolining badiiy-estetik talqini tahlil qilinadi. Dramaturg yaratgan asarlarda ijodkor shaxsining ruhiy olami, tarix va zamon munosabati, ijod erkinligi, ma'naviy jasorat hamda jamiyat bilan ziddiyat masalalari yoritiladi. Maqolada adib obrazining dramatik konflikt yaratishdagi o'rni, xarakter psixologiyasi, poetik til va falsafiy mushohadalar uyg'unligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, Usmon Azim dramaturgiyasida tarixiy shaxs va ijodkor timsoli orqali milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarning badiiy ifodasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: dramaturgiya, adib obrazi, badiiy talqin, tarixiy drama, konflikt, poetik tafakkur, ma'naviyat, psixologizm, dramatizm.

Аннотация. В данной статье анализируется художественно-эстетическая интерпретация образов писателей в драмах одного из крупнейших представителей современной узбекской драматургии — Усмана Азима. В произведениях драматурга освещаются духовный мир творческой личности, взаимоотношение истории и эпохи, свобода творчества, нравственное мужество, а также проблемы конфликта личности и общества. В статье научно обосновываются роль образа писателя в создании драматического конфликта, психология характера, гармония поэтического языка и философских размышлений. Также раскрывается художественное

выражение национальной идентичности и духовных ценностей через образы исторической личности и творца в драматургии Усмана Азима.

Ключевые слова: драматургия, образ писателя, художественная интерпретация, историческая драма, конфликт, поэтическое мышление, духовность, психологизм, драматизм.

Abstract. This article analyzes the artistic and aesthetic interpretation of writer images in the dramas of Usmon Azim, one of the prominent representatives of modern Uzbek dramaturgy. The playwright's works illuminate the spiritual world of the creative individual, the relationship between history and time, creative freedom, moral courage, and the conflict between the individual and society. The article scientifically substantiates the role of the writer's image in creating dramatic conflict, character psychology, and the harmony of poetic language with philosophical reflections. In addition, it reveals the artistic expression of national identity and spiritual values through the images of historical figures and creative personalities in Usmon Azim's dramaturgy.

Keywords: dramaturgy, writer image, artistic interpretation, historical drama, conflict, poetic thinking, spirituality, psychologism, dramatism.

Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va buyuk siymolar faoliyatini qayta baholash jarayoni kuchaydi. Ayniqsa, dramaturgiyada tarixiy shaxslar hamda ijodkor insonlar obrazini yaratish an'anasi yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davr dramaturgiyasida xalqning ma'naviy tarixi, milliy tafakkuri va erkinlik g'oyalari tarixiy obrazlar orqali talqin qilina boshladi. Ana shunday ijodkorlardan biri Usmon Azim hisoblanadi.

Usmon Azim o'zbek she'riyati va dramaturgiyasida o'ziga xos uslub yaratgan ijodkorlardan biridir. Uning dramatik asarlarida inson ruhiyati, tarixiy haqiqat,

ma'naviy tanazzul, vijdon va erkinlik masalalari markaziy o'rin tutadi. Dramaturgning tarixiy-falsafiy ruhdagi asarlarida adiblar timsoli alohida badiiy-estetik ahamiyat kasb etadi. Chunki yozuvchi adib obrazlari orqali nafaqat muayyan shaxs taqdirini, balki jamiyatning ma'naviy muammolarini ham yoritishga intiladi.

Usmon Azim dramalarida ijodkor shaxsi oddiy qahramon emas, balki xalqning ma'naviy vijdoni sifatida talqin qilinadi. Dramaturg uchun haqiqiy ijodkor – haqiqatni ayta oladigan, zamonning ziddiyatlarini chuqur his qiladigan va xalq dardi bilan yashaydigan shaxsdir. Shu sababli dramaturg asarlaridagi adiblar obrazi kuchli dramatizm va falsafiy mazmun bilan ajralib turadi.

Adabiyotshunoslikda tarixiy shaxs va ijodkor obrazini o'rganish muhim nazariy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki bunday obrazlar orqali ijodkorning tarixga, insoniyatga va ma'naviyatga bo'lgan estetik munosabati namoyon bo'ladi. Usmon Azim dramaturgiyasi ham aynan shu jihatdan ilmiy tadqiq etishga loyiqdir.

Adib obrazining dramaturgik funksiyasi. Dramatik asarda obraz markaziy estetik kategoriya hisoblanadi. Adib obrazi esa dramaturgiyada murakkab xarakter yaratish imkonini beruvchi vositalardan biridir. Chunki ijodkor timsoli orqali inson ruhiyatidagi qarama-qarshiliklar, ma'naviy iztiroblar va tarixiy ziddiyatlarni chuqur tasvirlash mumkin.

Usmon Azim dramalarida adib obrazi quyidagi funksiyalarni bajaradi: tarixiy haqiqatni ifodalash, milliy o'zlikni anglatish, jamiyatdagi ma'naviy muammolarni ochish, falsafiy mushohada yuritish, dramatik konfliktni kuchaytirish.

Dramaturg yaratgan adiblar o'z davrining oddiy vakili emas, balki zamondan yuqori turuvchi tafakkur egalari sifatida gavdalanadi. Ular haqiqatni anglaydi,

biroq jamiyat ularni doimo ham tushunavermaydi. Shu bois dramaturgiyada ijodkor va jamiyat o'rtasidagi ziddiyat yetakchi konfliktga aylanadi.

H.Umurovning fikricha, "badiiy obraz ijodkor tafakkurining estetik ifodasidir".[4: 112] Usmon Azim dramalarida ham adiblar obrazi muallifning tarix, inson va ma'naviyat haqidagi falsafiy qarashlarini ifodalovchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ijodkor va jamiyat ziddiyati. Usmon Azim dramaturgiyasida adib obrazi ko'pincha murakkab ijtimoiy muhitda harakat qiladi. Dramaturg ijodkor shaxsini jamiyatdagi adolatsizlik, mutelik va ma'naviy tanazzulga qarshi kurashuvchi qahramon sifatida tasvirlaydi. Bu esa asarlardagi dramatik keskinlikni kuchaytiradi.

Ijodkor va jamiyat o'rtasidagi ziddiyat dramatik konfliktning asosini tashkil etadi. Adib haqiqatni himoya qiladi, biroq atrofidagi muhit uni tushunmaydi yoki unga qarshi chiqadi. Natijada qahramon ruhiy iztirobga duch keladi. Aynan shu ruhiy dramatizm Usmon Azim asarlarining ta'sirchanligini oshiradi. Dramaturg ijodkorning yolg'izligini chuqur tasvirlaydi. Chunki haqiqiy ijodkor ko'pincha jamiyatdan ilgarilab ketgan tafakkur egasi sifatida namoyon bo'ladi. U boshqalardan ko'ra chuqurroq his qiladi va zamon muammolarini teranroq anglaydi. Shu sababli uning ichki dunyosida doimiy ruhiy kurash kechadi. Izzat Sulton dramatik konflikt haqida shunday yozadi: "Dramada xarakter konflikt orqali ochiladi".[3: 245] Usmon Azim dramalarida ham adib obrazi aynan ziddiyat jarayonida to'laqonli namoyon bo'ladi. Konflikt qahramonning ichki olamini, dunyoqarashini va ma'naviy qiyofasini ochishga xizmat qiladi.

Tarixiylik va badiiy to'qima uyg'unligi. Usmon Azim tarixiy shaxslar obrazini yaratishda tarixiy faktlarga tayanadi, biroq ularni oddiy hujjat tarzida

emas, balki badiiy-falsafiy talqin asosida yoritadi. Dramaturg tarixiy voqelikni zamonaviy ruh bilan boyitadi.

Adib dramalaridagi tarixiylik bir necha jihatda namoyon bo'ladi: tarixiy davr muhitining aks ettirilishi, tarixiy shaxs xarakterining ochilishi, davr ziddiyatlarining tasviri, milliy ruh va ma'naviyatning ifodalanishi.

Muallif tarixiy obrazlarni ideal darajaga ko'tarmaydi. Aksincha, ularning ichki kechinmalarini, iztiroblarini va insoniy zaifliklarini ham ochib beradi. Bu esa obrazlarning hayotiy va ishonarli chiqishiga xizmat qiladi.

Usmon Azim dramalarida tarixiy shaxs obrazi zamonaviy inson uchun ma'naviy ibrat vazifasini bajaradi. Dramaturg tarix orqali bugungi kun muammolarini ham yoritishga intiladi. Shu jihatdan uning asarlarida tarixiylik va zamonaviylik uyg'unlashadi.

Ruhiy dramatizm va psixologizm. Usmon Azim dramatik mahoratining muhim jihatlaridan biri – psixologik tasvirning kuchliligidir. Dramaturg qahramon ruhiyatini chuqur ochishga intiladi. Ayniqsa, adiblar timsolida ichki iztirob, ruhiy ziddiyat va ma'naviy kechinmalar ta'sirchan ifodalanadi.

Dramalarda ruhiy dramatizm quyidagi vositalar orqali yuzaga chiqadi: ichki monologlar, falsafiy dialoglar, ramziy tasvirlar, sukut va pauzalar, qarama-qarshi xarakterlar to'qnashuvi.

Qahramonlarning ruhiy holati ko'pincha poetik til orqali ifodalanadi. Muallifning shoirona tafakkuri dramatik nutqda yaqqol seziladi. Shu bois Usmon Azim dramalari poetik dramatizm bilan ajralib turadi.

Adiblar timsoli ko'pincha falsafiy mushohadaga moyil bo'ladi. Ular hayot, inson, vijdon va haqiqat haqida chuqur o'ylaydi. Bu esa obrazlarning intellektual xarakterini kuchaytiradi. D.Quronovning ta'kidlashicha, "psixologizm badiiy

asarda inson ruhiyatini ochishning muhim vositasidir". [2:198] Usmon Azim dramaturgiyasida ham psixologik tasvir dramatik ta'sirchanlikni oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Poetik til va dramatik mahorat. Usmon Azim avvalo iste'dodli shoir sifatida shakllangan ijodkor hisoblanadi. Shu sababli uning dramatik asarlarida poetik til alohida ahamiyat kasb etadi. Dramaturg dramatik nutqni oddiy dialog darajasida qoldirmaydi, balki unga badiiy-falsafiy mazmun yuklaydi.

Adib dramalaridagi dialoglar quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi: obrazlilik, falsafiy teranlik, emotsional ta'sirchanlik, poetik sintaksis, ramziylik.

Muallif monologlardan xarakter ochish vositasi sifatida samarali foydalanadi. Ayniqsa, ijodkor qahramonlarning ichki iztiroblari monologlarda chuqur ifodalanadi. Bunday monologlar dramatik kuch va poetik ta'sir uyg'unligi bilan ajralib turadi. Usmon Azim dramatik til orqali qahramonlarning ruhiy holatini ham ochib beradi. Har bir obrazning nutqi uning dunyoqarashi va xarakteriga mos tarzda quriladi. Shu jihatdan dramaturgning til mahorati xarakter yaratishda muhim o'rin tutadi.

Adib timsolining ma'naviy-estetik mohiyati. Usmon Azim dramalarida adib obrazi ma'naviy poklik va vijdon ramzi sifatida gavdalanadi. Dramaturg nazarida haqiqiy ijodkor jamiyat oldidagi ma'naviy mas'uliyatni chuqur his qiladigan shaxsdir. Adiblar timsoli orqali quyidagi g'oyalar ilgari suriladi: inson erkinligi, vijdon va haqiqat, milliy o'zlik, ma'naviy jasorat, adolat va ezgulik.

Muallif ijodkorni jamiyatning ma'naviy tayanchi sifatida ko'rsatadi. Shu sababli dramatik asarlarda adib obrazi markaziy estetik idealga aylanadi. Bu ideal orqali dramaturg insoniylik, haqiqat va ma'naviyatni ulug'laydi. Usmon Azim dramalaridagi adiblar timsoli zamonaviy o'zbek dramaturgiyasida yaratilgan eng

ta'sirchan obrazlar sirasiga kiradi. Chunki bu obrazlarda tarixiylik, falsafiylik va psixologizm uyg'unlashgan.

Xulosa qilib aytganda, Usmon Azim dramaturgiyasida adiblar timsoli muhim badiiy-estetik vazifani bajaradi. Dramaturg ijodkor shaxsini haqiqat va adolat uchun kurashuvchi ma'naviy kuch sifatida talqin qiladi. Uning dramatik asarlarida tarixiylik va zamonaviylik, poetiklik va dramatizm, falsafiylik va psixologizm uyg'unlashgan. Usmon Azim yaratgan adib obrazlari milliy tafakkur, vijdon va ma'naviyat timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Dramaturg bu obrazlar orqali inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini ochib beradi hamda jamiyatdagi ma'naviy muammolarni yoritadi. Shu jihatdan Usmon Azim dramaturgiyasi zamonaviy o'zbek adabiyotining muhim estetik hodisalaridan biri sifatida katta ilmiy va badiiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qo'shjonov M. O'zbek dramaturgiyasi poetikasi. – Toshkent: Fan, 1983.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
4. Umurov H. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2004.
5. Usmon Azim. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2010.